

ISZTORICESZKIJ OPŰT VZAIMOGYEJSZTVIJA ROSSZISZKJOJ I GERMANSZKOJ SZOCIALDEMOKRATII

(Az orosz és a német szociáldemokrácia kölcsönös kapcsolatainak
történelmi tapasztalatai)

Moszkva, 1998. 253 p.

A kötet, a Szociális és Nemzeti Problémák Független Orosz Intézete és az Ebert Stiftung közös kiadványa az orosz és német szociáldemokrata történészek 1998 márciusában rendezett konferenciájának előadásait tartalmazza. Egyfelől a jelzett új orosz intézettel nálunk nem sokan tartanak kapcsolatot, munkássága eléggé ismeretlen. Az intézet a mensevik-kutatások központjává lett. Kiadja a *Mensevikek 1917-ben* című kötet sorozatot (amelynek nálunk alig volt visszhangja), valamint nagyobb tanulmánykötetet jelentet meg, amelyben az orosz politikai pártokat mutatja be a 19. század végén és a 20. század elején. Mindezzel megalapozzák Oroszország 1917 utáni történetének feldolgozását.

Másfelől kevés az olyan történés rendezvény, amelyet magyar kutatóintézetek az Ebert Stiftunggal, illetve annak budapesti kirendeltségével együtt rendeznek, különösen munkásmozgalmi, szociáldemokrata témában, pedig alkalmakban nem lenne hiány. A moszkvai konferenciát ugyanis abból az alkalomból rendezték, hogy 1898-ban alakult meg az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt. S ezt az eseményt az Ebert Stiftung 100 év után is láthatóan jelentős történelmi eseménynek tekinti.

A konferencia megnyitóját orosz részről N. I. Gorskov (feltehetően az intézet igazgatója) tartotta. A beszéd igen jellegzetes és több szempontból is tanulságos. Elsősorban, hogy ilyen alkalomból most mit hangsúlyoznak felelős orosz történészek. Gorskov mindjárt a kezdet kezdetén aláhúzta, hogy az orosz és német szociáldemokrácia között mindig szoros volt a kapcsolat, kezdetben a fiatalabb orosz párttal szemben a német mint "idősebb testvér" adott támogatást, később viszont ez a kapcsolat az egyenjogúság alapján fejlődött tovább. Megjegyezte, illetve elismételte, hogy a német párt a II. Internacionálé életében központi szerepet játszott (kérdés, hogy mit szólnának ehhez a franciák, vagy ugyanez miként hangzott volna el egy orosz–francia konferencián).

Gorskov mindjárt megnyitója elején hangsúlyozta, hogy ezek a kapcsolatok 1917 után, de mint jelezte, az OSZDMP megalakulásának 25. évfordulójára megszakadtak, hamis pályára kerültek. Ez az orosz hazai viszonyokat illeti, hiszen az orosz mensevik emigráció jó része Németországban élt tovább. Itt utalt arra, hogy Martov és Otto Bauer között milyen személyes és eszmei barátság alakult ki, hogy Martov milyen jelentős szerepet játszott a német USPD 1920-as hallei kongresszusán. Ezt a zászlót emelte fel Martov korai halála után Dan, és igen értékes szolgálatokat tett az orosz valóság feltárásában a Berlinben megjelenő mensevik folyóirat, a Szocialiszticeszkij Vesznyik. Gorskov egyáltalán nem szólt a bolsevik–német kapcsolatokról.

A német beközönyt Bernd Feulenbach tartotta, aki a Német Szociáldemokrata Párt (SPD) elnöksége mellett alakult Történelmi Bizottság vezetője. Feulenbach hangsúlyozta, hogy a bizottság a német történelem tanulságainak és problémáinak elemzésére hivatott. Feulenbach szintén a német és orosz szociáldemokrata kapcsolatokat állította a központba, de mindjárt hozzáfűzte: "nem valami absztrakt módon, hanem az orosz történelemben, illetőleg a Szovjetunió történetébe beágyazva". Fontos témaként jelölte meg az orosz forradalmat és a polgárháborút, csakúgy, mint az orosz emigrációt, s a Szocialista és a Kommunista Internacionálé ellentéteit. És persze a "Sztálin és a sztálinizmus" jelenségének vizsgálatát. Mindjárt ehhez hozzátette Hitler és a "nemzetiszocializmus" vizsgálatát is. Megjegyezte, hogy nem lehet megfeledkezni azokról a "korszakos jelentőségű" évekről, az 1989–91-es történeésekről, amelyek oly nagy változásokat hoztak magukkal.

Német részről a fő referátumot Helga Grebing tartotta, a göttingeni egyetem volt professzora, az Ebert Stiftung egyik vezető munkatársa, jelenleg az SPD Történelmi Bizottságának helyettes vezetője. Előadása ezúttal is nagyívű volt. Címe: *A demokratikus munkásmozgalmak Európában a 19. század végén és a 20. század elején*. A tízoldalas szöveg sűrű mondanivalóját természetesen nem lehet néhány sorban elmondani. Mindjárt a címnél feltűnő a "demokratikus" jelző ilyen hangsúlyos kitétele. Grebing azaz az utóbbi időben nálunk szokatlan megállapítással nyit, hogy ez a korszak a munkásmozgalmak ún. "klasszikus kora", amikor Európa csaknem valamennyi országában megerősödött és fontossá vált a munkásmozgalmak. Grebing ezután felvázolt egy olyan kronológiát, amely nem szűkül le a német–orosz régióra. A korszakolás egyfelől a munkásmozgalmat, másfelől az ipari fejlődést, s magának a munkásságnak a kialakulását vette figyelembe. Ilyen alapon az első korszakot 1830-cal zárja. A második korszak 1864-ig tart. A harmadik korszak: 1864–1914. (Vagyis – érdekes módon – egy korszaknak tekinti az I. és a II. Internacionálé korát.) A negyedik korszak 1914-től 1945-ig tart. S 1945-től kezdődik az ötödik korszak (amit e helyütt ő egyáltalán nem kívánt érinteni). A harmadik főkorszak jellegzetes vonásaként Grebing a nagy szociáldemokrata pártok és a velük szövetségben álló nagy szakszervezetek létrejöttét emelte ki. Ehhez hozzátette, hogy a korban a marxista felfogás elfogadása általánossá vált.

Grebing szinte a teljes európai mezőnyről, a fő pártokról rövid jellemzéseket adott – s ezeknél per-se egyenként meg is lehet állni, kiegészítéseket fűzni hozzájuk. Ami viszont jellegzetes: az áttekintés személytelen. Mintha a nagyipar kialakulása automatikusan vonta volna maga után a “hőskorszak” nagy pártjainak létrejöttét, így számos esetben kitűnik, hogy a negyedik és ötödik korszakban az akkori vezetők nem nőttek fel a feladataikhoz. Megemlékezett az 1903-as orosz pártszakadásról – és kevésbé meglepő, hogy akkortól kezdve nem rokonszenvezett a bolsevikokkal.

Szinte ugyanezt a témát vizsgálta V. V. Selohajev, az új orosz intézet közép-európai régióval foglalkozó osztályának vezetője. A német és orosz helyzetet, az alternatívákat és a pártok állásfoglalásait hasonlította össze. A konferencia jól láthatóan igen nagy figyelmet fordított a tematika historiográfiájára (főként az orosz féll!). M. I. Szmimova, a moszkvai műszaki egyetem docense előadást tartott arról, milyenek az OSZDMP historiográfiájának jelenlegi tendenciái, illetőleg mennyiben jelentkeznek még a múlt hagyományai.

Végül meg kell emlékeznünk néhány olyan jeles orosz történész előadásáról, akik ismeretesen hosszabb ideje foglalkoznak a témával, s akik közül nem egynek magyarul is jelent meg monográfiája, vagy megfordultak Magyarországon. Ezek között van Sz. V. Tyutyukin, aki a mensevikek történetéről könyvet jelentetett meg, s aki jelenleg az Orosz Tudományos Akadémia eszer forradalmakkal foglalkozó bizottságának elnöke. Tyutyukin itt az OSZDMP 1917 októbere előtti történetének hazai historiográfiáját – és ezen belül is a legutolsó, jelenlegi korszakát – elemezte.

Ezt követték az olyan orosz előadások, amelyek mintegy végigkövették az OSZDMP történetét. O. V. Volobujev arról beszélt, hogy az első, 1905-ös orosz forradalom idején az OSZDMP milyen politikai és szociológiai modellt dolgozott ki. V. V. Zvejev még korábbi időszakra nyúlt vissza. A narodnyikok és a szociáldemokraták viszonyát N. V. Blinov, a moszkvai egyetem professzora vizsgálta. A konferencia tematikájából természetesen nem hiányozhatott a nemzeti kérdés sem.

Akadtak azonban új, kevésbé kitaposott témák is. Az 1917-es orosz forradalom egy másik, régi orosz kutatója, A. P. Nyenarokov a konferencián azzal lepte meg hallgatóit, hogy az orosz–német szociáldemokrata kapcsolatokról beszélt a polgárháború éveiben. L. G. Protaszov pedig “a modern kor követelményeinek” engedve azt elemezte, hogy a parlament szerepét illetően mi volt a német és az orosz szociáldemokrata párt felfogása.

A konferencián jelen volt I. H. Urilov, aki 1997-ben jelentetett meg testes, új szemléletű és hatalmas anyagot feldolgozó monográfiát Julij Martovról. Urilov ezúttal is Martov tevékenységéről, német kapcsolatairól közölt új adatokat.

Végül B. Feulenbach vezette fel a konferenciát a jelenkorig, a szociáldemokrata pártoknak “a totalitárius” rendszerekre adott válaszait mutatva be.

Jemnitz János

SZTALIN I HOLODNAJA VOJNA

OTV. RED.: A. CSUBARJAN

(Sztálin és a hidegháború)

Moszkva, Insztitút vszeobscsej isztorii RAN, 1998. 367 p.

A balkáni válság következtében ismét feszültebbé váltak a kapcsolatok Oroszország és a Nyugat között, ami azt eredményezte, hogy az orosz társadalomban újra felerősödött a hidegháborús érzés. Minél nagyobb ma az új konfrontáció létrejöttének veszélye, annál tanulságosabbak az 1940-es évek második felének tapasztalatai, amikor is a korábbi “frontbarátságot” néhány év alatt az egykori szövetségesek éles szembenállása váltotta fel. Ezért is érthető, hogy a hidegháborúval kapcsolatos kutatások napjainkban nem kizárólag csak történelmi érdeklődésből fakadnak.

Az itt ismertetendő könyv egy, a hidegháború történetét feldolgozó nemzetközi projekt keretében jött létre. A munkálatokat a washingtoni Woodrow Wilson Központ kezdeményezte. Ennek keretében 1993 nyarán Moszkvában konferenciát szerveztek, ahol egy sor olyan előadás hangzott el, amelyek orosz párt- és külügyi levéltárak egykor titkos, nem régen felszabadított anyagaira építve mutatták be a hidegháború korszakának legjelentősebb nemzetközi konfliktusait: a szovjet–jugoszláv szakítást (1948), a magyar és a szuezi (1956), a berlini (1961), a karibi (1962) és a csehszlovák (1968) válságot. A kutatások keretében jelent meg a *Holodnaja vojna. Novüie podhodü, novüie dokumentü* (Hidegháború. Új megközelítések, új dokumentumok. Moszkva, 1995) című tanulmánykötet, valamint egy széles dokumentumválogatás: *Szovjetszkij Szozjuz i vengerszkij krizisz 1956 goda* (A Szovjetunió és az 1956-os magyar válság. Moszkva, 1998).

Jelen kötet tanulmányai a szovjet–amerikai – tágabb értelemben a blokkok közti – kapcsolatok történetének különböző kérdéseit mutatják be 1945–53 között. A két rendszer szembenállásának terepe ebben